

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE

*Structuri conceptuale în opera lui Pelbartus de Themeswar. Elemente de
gândire scotistă în ,Rosarium’*

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

Conf. univ. dr. Alexander Baumgarten

Student doctorand:

Alexandra Baneu

Cuprins

Introducere	2
Capitolul 1: Viața și opera lui Pelbartus de Themeswar- o prezentare critică	8
1.1. Schița unei biografii.....	8
1.1.1. Numele lui Pelbartus de Themeswar	9
1.1.2. Cele mai răspândite erori ale prezentării biografice ,tradiționale’	11
1.1.3. O nouă biografie a lui Pelbartus de Themeswar	17
1.1.4. Mediul Cracovian	21
1.1.5. Educația în cadrul sistemului franciscan	28
1.1.6. Se reflectă programa cracoviană și educația primită în cadrul ordinului franciscan în scrierile lui Pelbartus? Capitolul ,Addiscere’ al <i>Rosarium</i> -ului.....	39
1.1.7. Mișcări intelectuale în Buda la sfârșitul secolului al XV-lea	52
1.2. Opera lui Pelbartus de Themeswar	56
1.2.1. <i>Stellarium Coronae Beatae Virginis Mariae</i>	58
1.2.2. <i>Pomerium sermonum</i>	62
1.2.3. <i>Expositio Psalmorum, Canticorum Novi ac Veteris Testamenti</i>	62
1.2.4. <i>Aureum Sacae Theologiae Rosarium</i>	67
1.2.5. Codice ce conțin traduceri din opera lui Pelbartus	68
Capitolul 2: Aureum Sacrae Theologiae Rosarium. Descrierea materială a edițiilor și prezentarea metodelor de compoziție.....	69
2.1. Descrierea celor 4 ediții ale <i>Rosarium</i> -ului	69
2.1.1. Hagenau, 1503-1508.....	70
2.1.2. Veneția 1586	76
2.1.3. Veneția 1589	82
2.1.4. Brescia 1590	86
2.2. O comparație între indicele editorilor venețieni și cuprinsul <i>Rosarium</i> -ului (lista de titluri)	87
2.3. <i>Aureum Sacrae Theologiae Rosarium</i> . O prezentare generală.	98
2.3.1. În ce scop a fost scris <i>Rosarium</i> -ul?	99
2.3.2. Ce metodă a folosit Pelbartus pentru a compune <i>Rosarium</i> -ul?.....	101
2.3.3. Ordinea alfabetică și caracterul enciclopedic al <i>Rosarium</i> -ului	106
2.3.4. Este <i>Rosarium</i> -ul un comentariu sentențiar?	110

Capitolul 3: Aureum Sacrae Theologiae Rosarium ca operă filosofică	111
3.1. Sursele primului volum.....	111
3.2. O analiză comparativă: cum diferă ‚Abyssus’ de ‚Addiscere’ sub aspectul surselor?	117
3.3. Influența școlii scotiste asupra lucrării lui Pelbartus de Themeswar.....	121
3.3.1. Doctrina lui Duns Scotus	122
3.3.2. Școala scotistă.....	132
3.3.3. Soluțiile scotiste ale lui Pelbartus de Themeswar.....	138
Capitolul 4: Pelbartus de Themeswar despre natura teologiei	147
4.1. ‚Ab auro’ sau un îndemn filosofic spre studiu.....	147
4.1.1. Prima parte a prologului ‚Ab auro’	148
4.1.2. A doua parte a prologului ‚Ab auro’	152
4.2. Definierea și caracterizarea teologiei. Prologul ‚Abyssus’ al <i>Rosarium</i> -ului	157
4.2.1. ‚Abyssus’: sensul literal și cel metaforic	158
4.2.2. Necesitatea unei învățături teologice revelate.....	162
4.2.3. Teologia: cea mai nobilă dintre științe.....	168
4.2.4. Teologia: știință sau înțelepciune?.....	170
4.2.5. Teologia este cea mai certă dintre științe	177
4.2.6. Cunoașterea naturală și cunoașterea supranaturală.....	178
4.2.7. Cauzele teologiei.....	180
4.2.8. Subiectul prim al teologiei	182
4.2.9. Teologia ca știință practică	185
Concluzie	187
Bibliografie.....	192
Anexa 1	226
Anexa 2	288

Cuvinte cheie

Biografia lui Pelbartus de Themeswar, Facultatea de arte a Universității din Cracovia, infrastructura educațională franciscană, Buda, renașcentiști, scolastici, opera lui Pelbartus de Themeswar, Oswaldus de Lasko, Aureum sacrae theologiae rosarium, ediția Hagenau 1503-1508 a Rosarium-ului, ediția Veneția 1586 a Rosarium-ului, ediția Veneția 1589 a Rosarium-ului, ediția Brescia 1590 a Rosarium-ului, ordine alfabetică, comentariu sentențiar, enciclopedie teologică, scotism, Guillaume de Vaurillon, Scotellus, Richardus de Mediavilla, îndemn către studiu, *exempla*, teologia ca cea mai nobilă dintre științe, teologia ca știință practică, Dumnezeu ca subiect prim al teologiei.

Sinteza ideilor principale

Această lucrare pornește de la ipoteza că părțile teoretice ale primului volum al *Aureum sacrae theologiae rosarium* urmează linia de gândire a școlii scotiste. Pelbartus nu preia neapărat doctrina lui Duns Scotus, ci modul în care aceasta a fost răspândită de către cei care l-au urmat pe Doctorul Subtil, în special Guillaume de Vaurillon și Petrus de Aquila (Scotellus).

Obiectivele principale au fost de a reface biografia lui Pelbartus de Themeswar dintr-un punct de vedere critic și de a demonstra importanța școlii scotiste pentru prologul *Rosarium*-ului. Primul obiectiv se justifică întrucât, deși mai există biografii ale acestui autor¹, unele dintre ele chiar exprimând un punct de vedere critic în raport cu cele anterioare², realizăm o biografie critică și totodată contextualizată care ne permite să înțelegem formarea teoretică a autorului. Al doilea obiectiv se justifică întrucât, deși a mai fost afirmat că *Rosarium*-ul este o lucrare scotistă, acest lucru nu a mai fost demonstrat.

Pentru a atinge aceste două obiective am împărțit demersul în patru capitole. Primul dintre ele urmărește parcursul lui Pelbartus de Themeswar și realizează o scurtă prezentare a operei acestuia. Al doilea capitol descrie edițiile lucrării *Aureum sacrae theologiae rosarium* pentru a arăta diferența dintre ediția Hagenau și cele trei ediții mai târzii. Tot în acest capitol stabilim și faptul că *Rosarium*-ul este o enciclopedie teologică inspirată de comentariile sentențiare intrând astfel în lunga serie de texte scrise pornind de la lucrarea Lombardului fără a constitui neapărat comentarii ale acesteia³. Al treilea capitol se axează pe sursele primului volum al *Rosarium*-ului. După o analiză statistică a surselor acestuia și o comparație între sursele folosite într-un capitol descriptiv (*Abyssus*) și unul normativ (*Addiscere*), acest capitol descrie pozițiile susținute de Duns Scotus în prologul său sentențiar, prezintă trăsăturile școlii scotiste, pentru a se încheia prezentând modul în care concluziile lui Pelbartus din prologul *Rosarium*-ului sunt de origine scotistă. Capitolul al patrulea rezumă descrierea de inspirație scotistă a teologiei realizată de către Pelbartus. De data aceasta, spre deosebire de capitolul

¹ Vezi, de exemplu: HORVÁTH (1889), SZILÁDY (1880).

² Vezi: ÁDÁM (2008).

³ Despre această literatură, vezi: HARKINS (2015), HOENEN (2016).

anterior, atenția noastră este îndreptată asupra demersului lui Pelbartus mai degrabă decât asupra concluziilor de origine scotistă ale acestuia.

Capitolul 1: Viața și opera lui Pelbartus de Themeswar- o prezentare critică

În acest capitol prezentăm biografia și bibliografia lui Pelbartus de Themeswar. Mărturiile din sursele istorice primare legate de acesta sunt foarte puține. Știm datorită matricolei Facultății de arte din Cracovia că s-a înscris la această facultate în 1458⁴. Lista absolvenților aceleiași facultăți îl prezintă ca absolvent în 1463⁵. Următoarea mărturie datează din 1483 și se găsește în cronică fraților observanți din provincia Ungariei și Bosniei atribuită lui Blasius de Zalka⁶. De asemenea, din scrierile lui Pelbartus mai deducem o serie de informații: acesta lucra în biblioteca din Buda⁷, vorbea limba maghiară⁸ și a supraviețuit ciumei⁹.

Îl găsim pe Pelbartus în două contexte intelectuale: Facultatea de arte a Universității din Cracovia și infrastructura educațională franciscană. După ce prezentăm aceste contexte încercăm să arătăm în ce măsură opinia sa despre educație, exprimată în capitolul „Addiscere”, este influențată de studiile pe care le-a urmat în cadrul Universității din Cracovia precum și de apartenența acestuia la ramura observantă a ordinului franciscan. De asemenea, această primă parte a capitolului prezintă pe scurt mediul intelectual al Budei secolului al XV-lea, discutând atât o serie de intelectuali scolastici cât și curtea umanistă din preajma regelui Matei Corvin. Această prezentare are ca scop să arate cât de departe sunt scrierile lui Pelbartus de mediul renescentist și cum se apropie, în fapt, de scolastica epocii.

A doua parte a capitolului reprezintă o trecere în revistă a lucrărilor lui Pelbartus de Themeswar. Prima dintre lucrările acestuia, *Stellarium coronae*, a fost publicată în 1483. Această carte dedicată Fecioarei Maria a fost scrisă, potrivit mărturiei autorului, fiindcă Fecioara l-ar fi salvat pe acesta de ciumă¹⁰. Lucrarea este organizată în 12 părți, după cele 12

⁴ GAȘIOROWSKI (2004), p. 272.

⁵ GAȘIOROWSKI (2000), p. 53.

⁶ TOLDY (1867), p. 250; p. 253.

⁷ PELBARTUS (1586A), 65ra.

⁸ PELBARTUS (1504), Bestia, II: Specialiter, §32: Sorex vel sorices vulgo **patkan** (s.n.) discurrunt in tectis et domibus (...).

⁹ PELBARTUS (1586A), lib. I, pars 5, art. 1, cap. 3.

¹⁰ PELBARTUS (1586A), 1r.

stele care ar fi format coroana Fecioarei așa cum apare aceasta în Apocalipsa¹¹. Fiecare carte tratează unul dintre misterele acesteia. De exemplu, cartea a patra abordează imaculata concepție, iar cartea a 12-a enumeră mai multe miracole atribuite Fecioarei. Astfel *Stellarium*-ul nu prezintă doar argumente pentru cele mai importante teme legate de aceasta, ci este constituită ca o laudă adusă ei.

Următoarele opere ale lui Pelbartus pot fi incluse sub titlul de *Pomerium*. Această lucrare al cărei nume înseamnă ‚livadă’ cuprinde trei culegeri de predici: *De tempore*, *De sanctis* și *Quadragesimale*. Prima conține predici model pentru duminicile de peste an, a doua predici model dedicate sărbătorilor sfinților iar cea din urmă predici dedicate postului Paștelui. Aceste culegeri de predici sunt cele mai cunoscute și cele mai răspândite lucrări ale lui Pelbartus de Themeswar. Ele au cunoscut un număr impresionant de ediții.

Pe lângă *Pomerium* acesta a mai scris și un comentariu al Psalmilor și celorlalte cântece din Biblie. Această lucrare a cunoscut doar trei ediții. Ea începe cu un *accesus ad auctores* destul de obișnuit pentru literatura comentariilor medievale, asemănător de altfel celui pe care îl găsim în întrebarea a 6-a a prologului *Rosarium*-ului.

Ultima lucrare scrisă de către Pelbartus de Themeswar este *Rosarium*-ul. Acesta a cunoscut patru ediții. Este vorba despre o enciclopedie teologică organizată în patru volume: ordinea internă a fiecăruia dintre acestea este alfabetică iar din punct de vedere tematic fiecare volum urmează tema corespunzătoare a Cărții Sentințelor lui Petrus Lombardus. Astfel, primul volum are ca temă Treimea, al doilea creația, al treilea Christologia și al patrulea sacramentele. Al patrulea volum este scris de către Oswaldus de Lasko, studentul lui Pelbartus de Themeswar și editorul operelor acestuia.

Capitolul 2: Aureum Sacrae Theologiae Rosarium. Descrierea materială a edițiilor și prezentarea metodelor de compoziție

În acest al doilea capitol se găsește descrierea materială a celor patru ediții ale *Rosarium*-ului. Scopul acestui demers a fost de a arăta cum ediția Hagenau 1503-1508 se adresează unui alt public decât cele trei ediții mai târzii (Veneția 1586, Veneția 1589 și Brescia

¹¹ Apoc. 12:1.

1590). Tot pentru a sublinia acest aspect am comparat lista de titluri a primului volum (așa cum a fost aceasta gândită de Pelbartus însuși) cu index-ul editorilor venețieni. Elementele evidențiate de index fac ca lucrarea lui Pelbartus să pară mai curând o lucrare de secol XVI, influențată de mișcările umaniste decât lucrarea unui călugăr franciscan observant de secol XV: toate referirile la autori clasici sunt menționate în index; de asemenea, acesta nu subliniază temele teologice și influențele scotiste într-un mod care să reflecte adecvat conținutul lucrării.

Tot în acest capitol realizăm o analiză formală a primului volum al *Rosarium*-ului, încercând să răspundem la următoarele întrebări: este această lucrare o enciclopedie? ce înseamnă ordinea alfabetică a acesteia? ce metodă a folosit Pelbartus pentru a compune această lucrare? este *Rosarium*-ul un comentariu sentențiar?

Rosarium-ul este o enciclopedie teologică organizată alfabetic și inspirată de genul literar al comentariilor sentențiare. Acesta nu este atât un comentariu sentențiar, cât una dintre numeroasele lucrări care pornesc de la *Sentințele* lui Petrus Lombardus, izvorâte în special din mediul ne-universitar. Pelbartus folosește metoda compilației. Aceasta, departe de a avea sensul peiorativ pe care îl are conceptul astăzi, era considerată una dintre cele mai nobile metode de a compune o lucrare, dat fiind respectul pentru autoritate al epocii.

Capitolul 3: Aureum Sacrae Theologiae Rosarium ca operă filosofică

În acest al treilea capitol începem să arătăm influența scotistă asupra Prologului *Rosarium*-ului. Primul pas în acest sens este o analiză statistică a surselor pentru aproximativ 10% din primul volum. Aceasta atestă importanța școlii scotiste pentru demersul lui Pelbartus. Pe de altă parte această analiză scoate în evidență faptul că Pelbartus urmează și alte orientări doctrinare decât cea scotistă. Adâncim acest punct de vedere în subcapitolul în care comparăm sursele din Prolog (avem în vedere atât Prolog-ul „Ab auro” cât și Prologul „Abyssus”) cu acelea întrebuințate în compunerea capitolului „Addiscere”. Sursele sunt foarte diferite, după cum este și tonul celor două intrări.

Următoarea etapă constă în a arăta în mod explicit cum Pelbartus urmează școala scotistă în prologul *Rosarium*-ului. În acest sens prezentăm mai întâi doctrina Doctorului

Subtil așa cum reiese aceasta din prologul comentariului său sentențiar¹². Apoi enunțăm o serie de condiții necesare pentru ca un autor să poate fi considerat scotist. Pentru a încheia printr-o prezentare a soluțiilor pe care Pelbartus le oferă pentru întrebările din Prologul ‚Abyssus’ și a felului în care acestea urmează școala scotistă.

Potrivit Doctorului Subtil, doctrina teologică revelată îi este necesară celui aflat pe cale în vederea mântuirii. Cunoașterea teologică la care se poate ajunge prin lumina naturală a intelectului nu este suficientă în acest sens. Pentru a lămuri această problemă Scotus lansează o ipotetică dispută între filosofi și teologi. Această dispută lipsește din textul lui Pelbartus. Date fiind metodele lui de compilare putem deduce, din absența acestei dispute, că a urmat în special un text aparținând școlii scotiste și nu atât textul lui Scotus.

La întrebarea privind subiectul prim al teologiei Duns Scotus răspunde că acesta este Dumnezeu sub aspectul divinității, Dumnezeu ca Dumnezeu și nu sub o rațiune specială. Această întrebare îi permite Doctorului Subtil să discute atât conceptul de ‚subiect prim’ cât și distincția dintre *theologia in se* și *theologia nostra*. Subiectul prim al oricărei științe este acela care conține în mod virtual toate lucrurile discutate în știința respectivă. *Theologia in se* este teologia așa cum se găsește ea în Dumnezeu. *Theologia nostra* este teologia în măsura în care aceasta este accesibilă intelectului nostru. Tot pentru a răspunde acestei întrebări, în *Ordinatio* este introdusă o nouă distincție, între teologia adevărilor contingente și aceea a adevărilor absolute. Răspunsul dat de către Scotus acestei întrebări este din perspectiva teologiei în sine.

A treia parte a *Lecturii* și a patra a *Ordinatio* discută statutul de știință al teologiei. Teologia în sine (cunoașterea teologică așa cum se găsește aceasta în Dumnezeu) este o știință chiar și atunci când tratează subiecte contingente, întrucât în acest caz certitudinea ei provine de la cunoscător și nu de la obiectul cunoscut. Dar, o știință de felul acesta, afirmă Scotus, ar trebui mai curând numită ‚înțelepciune’ decât știință. A doua întrebarea a acestei părți stabilește că teologia este o știință practică datorită obiectului ei și nu datorită scopului acesteia.

Înainte de a stabili că prologul *Rosarium*-ului este de origine scotistă am enumerat o serie de criterii generale care ne permit să afirmăm că o descriere a teologiei, similară celei din prologul nostru, este sau nu de origine scotistă. Deși fiecare dintre aceste criterii ar fi slab de unul singur, împreună constituie un argument destul de constrângător. Aceste criterii ar fi:

¹² Pentru demersul nostru am urmat în primul rând *Lectura*, comparând-o și completând-o pe aceasta cu opiniile exprimate în *Ordinatio* atunci când a fost cazul.

faptul că autorul afirmă de mai multe ori că îl urmează pe Duns Scotus sau pe membrii școlii scotiste; acesta oferă soluții care urmează liniile gândirii scotiste; acesta definește teologia ca dispoziție practică sau afectivă (dar niciodată ca dispoziție speculativă), stabilește o diferență între *theologia in se* și *theologia nostra* și reclamă necesitatea unei învățături revelate pentru mântuire.

Pentru a demonstra că Pelbartus urmează linia de gândire scotistă am adoptat un demers în două etape. Mai întâi, în cadrul acestui capitol, am prezentat felul în care soluțiile oferite chestiunilor din Prolog atestă apartenența la această școală, pentru ca în capitolul următor să arătăm cum întregul demers introductiv al lui Pelbartus este influențat de această linie de gândire. Prima întrebare a Prologului ‚Abyssus’ este dacă învățătura teologică este necesară pentru mântuire. Din modul în care autorul abordează această întrebare reiese clar că este vorba despre învățătura teologică revelată. Răspunsul va fi că pentru mântuire ne este necesară învățătura teologică revelată, iar cunoașterea la care ajungem pe cale naturală nu este suficientă în acest sens. A doua întrebare, dacă teologia este cea mai nobilă dintre științe, deși nu este direct preluată din prologul Doctorului Subtil, primește un răspuns care aparține școlii respective, constând într-un lung citat din Franciscus de Meyronnes care să argumenteze în favoarea statutului teologiei de a fi cea mai nobilă dintre științe. Nici întrebarea a treia, dacă teologia ar trebui numită mai degrabă ‚înțelepciune’ decât ‚știință’, a Prologului ‚Abyssus’ nu este preluată în mod direct din prologul Doctorului Subtil dar abordează o temă atinsă de către Duns Scotus atunci când acesta discută natura de știință a teologiei. La fel ca Duns Scotus, Pelbartus afirmă că, dat fiind caracterul ei excepțional, teologia ar fi mai corect numită ‚înțelepciune’ decât știință. A patra întrebare, dacă teologia este cea mai certă dintre științe, primește un răspuns pozitiv, pe urmele lui Franciscus de Meyronnes. A cincea întrebare, în completarea primeia afirmă necesitatea unei lumini supranaturale pentru a putea dobândi înțelepciunea teologică. A șasea întrebare a prologului este de altfel singura care îl urmează mai curând pe Bonaventura decât pe Doctorul Subtil. Aceasta expune principalele cauze ale teologiei pe urmele acestuia. A șaptea întrebare stabilește că Dumnezeu este subiectul prim al teologiei, iar a opta, în care Pelbartus îl urmează în special pe Scotellus, este că teologia este o știință practică.

Capitolul 4: Pelbartus de Themeswar despre natura teologiei

În acest al patrulea capitol am analizat demersul lui Pelbartus. Am început prin a arăta cum primul prolog al lucrării, numit de către noi Prologul ‚Ab auro’ preia tacit o serie de *exempla* din comentariul sentențial al lui Guillaume de Vaurillon. Acest prolog este gândit ca un îndemn spre studiu. Am continuat prin a prezenta în mod detaliat demersul său pentru fiecare dintre întrebările Prologului ‚Abyssus’ precum și pentru definirea conceptului de ‚abis’. Sensul acestui demers a fost de a arăta până unde merge influența scotistă în acest prolog.

Bibliografie selectivă

Bibliografie principală

1. Ediții ale operei lui Pelbartus de Themeswar

PELBARTUS (1503)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum rosarium theologiae ad ‚Sententiarum’ quattuor libros pariformiter quadripartitum*, I, ex officina Henrici Gran, expensis Ioannis Rynman de Oringaw, Hagenau, 1503.

PELBARTUS (1504)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum rosarium theologiae ad ‚Sententiarum’ quattuor libros pariformiter quadripartitum*, II, in officina Henrici Gran, impensis Ioannis Rynman, Hagenau, 1504.

PELBARTUS (1507)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum rosarium theologiae ad ‚Sententiarum’ quattuor libros pariformiter quadripartitum*, III, ex officina Henrici Gran, impensis Ioannis Rynman, Hagenau, 1507.

OSWALDUS (1508)= OSWALDUS DE LASKO, *Aureum rosarium theologiae ad ‚Sententiarum’ quattuor libros pariformiter quadripartitum*, ex officina Henrici Gran, impensis Ioannis Rynman, IV, Hagenau, 1508.

PELBARTUS (1586), I= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum sacrae theologiae rosarium, iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, ex officina Damiani Zenarii, Venetiis, 1586, vol. I.

PELBARTUS (1586), II= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum sacrae theologiae rosarium, iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, ex officina Damiani Zenarii, Venetiis, 1586, vol. II.

PELBARTUS (1586), III= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum sacrae theologiae rosarium, iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, ex officina Damiani Zenarii, Venetiis, 1586, vol. III.

OSWALDUS (1586)= OSWALDUS DE LASKO, *Aureum sacrae theologiae rosarium, iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, ex officina Damiani Zenarii, Venetiis, 1586, vol. IV.

PELBARTUS (1589), I = PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum sacrae theologiae rosarium iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, I, apud Floravantem a Prato et socios, Venetiis, 1589.

PELBARTUS (1589), II = PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum sacrae theologiae rosarium iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, II, apud Floravantem a Prato et socios, Venetiis, 1589.

PELBARTUS (1589), III = PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum sacrae theologiae rosarium iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, III, apud Floravantem a Prato et socios, Venetiis, 1589.

OSWALDUS (1589)= OSWALDUS DE LASKO, *Aureum sacrae theologiae rosarium, iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, apud Floravantem a Prato et socios, Venetiis, 1589, vol. IV.

PELBARTUS (1590), I = PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum sacrae theologiae rosarium iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, I, apud Petrum Mariam Marchettum, Brixia, 1590.

PELBARTUS (1590), II = PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum sacrae theologiae rosarium iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, II, apud Petrum Mariam Marchettum, Brixia, 1590.

PELBARTUS (1590), III = PELBARTUS DE THEMESWAR, *Aureum sacrae theologiae rosarium iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, III, apud Petrum Mariam Marchettum, Brixia, 1590.

OSWALDUS (1590)= OSWALDUS DE LASKO, *Aureum sacrae theologiae rosarium, iuxta quattuor ‚Sententiarum’ libros quadripartitum*, apud Petrum Mariam Marchettum, Brixia, 1590, vol. IV.

PELBARTUS (1501)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Sermones Pomerii de tempore*, Hagenau 1501.

PELBARTUS (1489)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Sermones Pomerii de tempore*, Hagenau 1489.

PELBARTUS (1498)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Sermones Pomerii de tempore*, Hagenau, 1498.

PELBARTUS (1500B)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Sermones Pomerii de tempore*, Hagenau, 1500.

PELBARTUS (1501A)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Sermones quadragesimales Pomerii*, Hagenau, 1501.

PELBARTUS (1499)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Sermones quadragesimales Pomerii*, Hagenau, 1499.

PELBARTUS (1500A) = PELBARTUS DE THEMESWAR, *Sermones quadragesimales Pomerii*, Hagenau 1500.

PELBARTUS (1502) = PELBARTUS DE THEMESWAR, *Sermones Pomerii de sanctis*, Augsburg, ex officina Henrici Gran, impensis Ioanni Rynman de Oringaw, 1502.

PELBARTUS (1500) = PELBARTUS DE THEMESWAR, *Sermones Pomerii de sanctis*, Hagenau 1500.

PELBARTUS (1586A)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Stellarium coronae gloriosissimae Virginis*, Venetiis, 1586.

PELBARTUS (1498)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Stellarium coronae gloriosissimae Virginis*, Strassburg 1498.

PELBARTUS (1496)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Stellarium coronae gloriosissimae Virginis*, Basel, 1496.

PELBARTUS (1497)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Stellarium coronae gloriosissimae Virginis*, Basel, 1497.

PELBARTUS (1487) = PELBARTUS DE THEMESWAR, *Expositio Compendiosa et Familiaris Sensum Litteralem et Mysticum Complectens Libri Psalmorum, Hymnorum, Soliloquorum Regii Prophetarum, item Expositio Canticorum Veteri et Novi Testamenti, Symboli Athanasii, Hymni Universales Creaturae*, Strassbourg, 1487.

PELBARTUS (1504A) = PELBARTUS DE THEMESWAR, *Expositio Compendiosa et Familiaris Sensum Litteralem et Mysticum Complectens Libri Psalmorum, Hymnorum, Soliloquorum Regii Prophetarum, item Expositio Canticorum Veteri et Novi Testamenti, Symboli Athanasii, Hymni Universales Creaturae*, Hagenau, 1504.

PELBARTUS (1513)= PELBARTUS DE THEMESWAR, *Expositio Compendiosa et Familiaris Sensum Litteralem et Mysticum Complectens Libri Psalmorum, Hymnorum, Soliloquorum Regii Prophetarum, item Expositio Canticorum Veteri et Novi Testamenti, Symboli Athanasii, Hymni Universales Creaturae*, Hagenau, 1513.

Cluj-Napoca, BCU, Ms. lat. 1349= Pelbartus de Themeswar, *De electione iudicis*, Cluj-Napoca, Biblioteca Centrală Universitară, Ms. lat. 1349.

<http://sermones.elte.hu/pelbart> [Consultat în data de 12.02.2015].

2. Surse antice și medievale

CLAVASIO (1492)= ANGELUS DE CLAVASIO, *Summa de casibus conscientiae*, Nuremberg impressa per Anthonium Koberger, 1492.

CLAVASIO (1487)= ANGELUS DE CLAVASIO, *Summa de casibus conscientiae*, Venetiis, impressa per Georgium de Rivabenis Mantuanum, 1487.

MATTIEU D'AQUASPARTA (2015)= AMANDINE POSTEC (ed), Table de concordance du Commentaire des *Sentences* de Matthieu d'Aquasparta, în AMANDINE POSTEC, *Le genre quodlibétique au XIIIe siècle, défense et illustration de la pensée d'un maître en théologie Matthieu d'Aquasparta (v. 1240- 1302), O.F.M. , 2015* (teză de doctorat).

FLORENTINUS (1479)= ANTONINUS FLORENTINUS, *Summa*, I-IV, Jenson.

FLORENTINUS (1511) = ANTONINUS FLORENTINUS, *Summa*, I- IV, Basilea, 1511.

FLORENTINUS (1564) = ANTONINUS FLORENTINUS, *Summa confesionalis*, Lugdini, 1564.

FLORENTINUS (1740) = Sancti Antonini archiepiscopi florentini ordinis praedicatorum, *Summa Theologica*, I- IV, Veronae, 1740, Ex typographia seminarii, apud Augustinum Carattonium superiorum permissum.

VORRILLONGUS (1496)= Magister Guillelmus de Vorrillong, *Super quattuor libris 'Sententiarum'*, Venetiis, 1496.

VORRILLONGUS (1502)= Magistri Guillermi de Vorrillong, *Opus super quattuor liber 'Sententiarum'*, Venetiis, per presbyterum Bonetum Locatellum Bergomensem, impensis domini Lazari de Soardis, 1502.

SCOTUS (1950)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Prologus)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1950 (opera omnia Iohanni Duns Scoti 1).

SCOTUS (1950), I= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber primus, dist.1-2)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1950 (opera omnia Iohanni Duns Scoti 2).

SCOTUS (1954)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber primus, dist. 3)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1954 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 3).

SCOTUS (1956)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber primus, dist. 4-10)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1956 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 4).

SCOTUS (1959)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber primus dist. 11-25)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1959 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 5).

SCOTUS (1963)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber primus dist. 26- 48)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1963 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 6).

SCOTUS (1973)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber Secundus dist.1-3)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1973 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 7).

SCOTUS (2001)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber Secundus dist. 4- 44)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 2001 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 8).

SCOTUS (2006)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber Tertius dist.1-17)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 2006 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 9).

SCOTUS (2007)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber Tertius, dist. 26- 40)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 2007 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 10).

SCOTUS (2008)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber Quartus dist.1-7)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 2008 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 11).

SCOTUS (2010)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber Quartus dist. 8-13)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 2010 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 12).

SCOTUS (2011)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber Quartus dist.14- 42)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 2011 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 13).

SCOTUS (2013)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Ordinatio (Liber Quartus dist. 43- 49)*, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 2013 (opera omnia Iohannii Duns Scoti 14).

SCOTUS (1960)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Lectura in Librum Primum Sententiarum* (Prologus et dist. 1-7), Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1960 (opera omnia Iohanni Duns Scoti 16).

SCOTUS (1966)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Lectura in Librum Primum Sententiarum* (dist. 8-45), Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1966 (opera omnia Iohanni Duns Scoti 17).

SCOTUS (1982)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Lectura in Librum Secundum Sententiarum* (dist.1-6), Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1982 (opera omnia Iohanni Duns Scoti 18).

SCOTUS (1993)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Lectura in Librum Secundum Sententiarum* (dist. 7-44), Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1993 (opera omnia Iohanni Duns Scoti 19).

SCOTUS (2003)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Lectura in Librum Tertium Sententiarum* (dist. 1-17), Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 2003 (opera omnia Iohanni Duns Scoti 20).

SCOTUS (2004)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Lectura in Librum Tertium Sententiarum* (dist. 18-40), Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 2004 (opera omnia Iohanni Duns Scoti 21).

SCOTUS (2007)= IOHANNES DUNS SCOTUS, *Despre primul principiu*, Polirom, Iași, 2007 (trad. Ana Irimescu).

AQUILA (1501)= PETRUS DE AQUILA (dictus Scotellus), *Super quattuor libros ‚Sententiarum‘*, Venetiis, 1501.

Bibliografie secundară

ÁDÁM (2008) = ÁDÁM, EDINA, *Pelbart of Temesvar and the use of images in preaching*, MA Thesis in Medieval Studies CEU, Budapest, 2008.

ÁDÁM (2007)= ÁDÁM, EDINA, „The Use and Interpretation of Sources in the Érdy Codex”, *Medieval Sermon Studies*, 2007, vol. 51, p. 81- 83.

ADRIÁNYI (1985)= ADRIÁNYI, GABRIEL, „Pelbárt von Temesvár (ca. 1435-1504) und seine trinitarischen Predigtvorlagen”, în M. BÖHNKE și H. HEINZ (eds.), *Im Gespräch mit dem dreieinen Gott. Elemente einer trinitarischen Theologie- Festschrift zum 65. Geburtstag von Wilhelm Breuning*, Düsseldorf, 1985, pp. 276- 284.

ADRIÁNYI (1994)= ADRIÁNYI, GABRIEL, *Pelbart von Temeswar*, în *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* (BBKL), vol. 7, Bautz, Herzberg, 1994, pp. 174–178.

BANEU (2015)= BANEU, ALEXANDRA, „The *Ab auro* Prologue of Pelbartus of Themeswar’s Theological Encyclopedia”, din *Studia UBB. Philosophia*, vol. 60 (2015), Sp. Issue, pp. 5- 18.

BANEU (2015A)= BANEU, ALEXANDRA, „Ab auro: primul prolog al lucrării *Aureum sacrae theologiae rosarium*” in ION CÂRJĂ (ed.), *Istorie, cultură cunoaștere. Studii și cercetări*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015, p. 49-68.

BÁRCZI (2010)= BÁRCZI, ILDIKÓ, *Ars complilandi*, Universitas Kiadó, Budapesta, 2010.

BÁRCZI (2007)= BÁRCZI, ILDIKÓ, „La diversité thématique dand les prédications de Pelbart de Temesvár”, din *Archivum franciscanum historicum*, 100 (2007), p. 251- 310.

BARTÓK (2015)= Bartók Zsófia Ágnes, *Az Érdy-kódex exemplumai*, ELTE, Budapest, 2015 (teză de doctorat).

BAUMGARTEN (1971)= BAUMGARTEN, SANDOR, „Saint Joseph d’après Pelbart de Temesvar O.F.M”, în *San Jose en los XV primeros siglos de la iglesia. Actas del Simposio Internacional en el primer centenario de la proclamación de San José como Patrono de la Iglesia Universal Roma 29 noviembre- 6 diciembre, 1970*, Centro Español de Investigaciones Josefinas, Valladolid, 1971, p. 492-496.

DOMONKOS (1986)= DOMONKOS, L. S., „Mariology and Vernacular Literature in Late Medieval Hungary” în *Hungarian Studies*, 1986/2, p. 227- 241.

DE CEVINS (2008)= DE CEVINS, MARIE-MADELEINE, *Les franciscains observants de l’expansion à la débâcle (1450- 1540)*, Roma, 2008.

DE CEVINS (2003)= DE CEVINS, MARIE-MADELEINE, *L’église dans les villes hongroises à la fin du Moyen Age (vers 1320- vers 1490)*, Publications de l’Institut Hongrois de Paris, Budapes- Paris- Szeged, 2003.

DE CEVINS (2011)= Marie-Madeleine de Cevins, „The Influence of Franciscan Friars on Popular Piety in the Kingdom of Hungary at the End of the Fifteenth Century” în CRĂCIUN, MARIA, FULTON, ELAINE (eds.), *Communities of devotion- Religious Orders and Society in East and Central Europe 1450- 1800*, Ashgate Publishing Limited, Surrey and Burlington, 2011, p. 71- 90.

DE CEVINS (2005)= DE CEVINS, MARIE- MADELEINE, „L’Observance franciscaine en Hongrie dans les années 1500 à 1530: une centralisation ratée?”, în VIALLET, LUDOVIC, MEYER, FRÉDÉRIC (eds), *Identités franciscaines à l’âge des Réformes*, Presses universitaires Blaise Pascal, Paris, 2005, p. 431-462.

KATONA (1902)= KATONA, LAJOS (ed.), *Temesvári Pelbárt példái*, Budapesta, 1902.= KATONA LAJOS (ed), *Specimena et elenchus exemplorum quae in Pomerio sermonum quadragesimalium et de tempore fratri Pelbarti de Themeswar occurrunt*, Budapesta, 1902.

KISS (2012)= KISS, FARKAS GABOR, „*Communis quidam bonae doctrinae thesaurus*: authorship and inspiration in late medieval commentaries in central Europe”, *Models of Authorship in the Middle Ages*, Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies, 2012, p. 92- 112.

KISS (2016)= KISS, FARKAS GABOR (ed.), *The Art of Memory in Late Medieval Central Europe (Czech Lands, Hungary, Poland)*, L’Harmattan, Budapest-Paris, 2016.

KOSZTOLNYIK (1988)= KOSZTOLNYIK, J. ZOLTÁN, „Some Hungarian Theologians in the Late Renaissance”, în *Church History*, vol. 57, 1 (1988), p. 5-18.

KOSZTOLNYIK (1967)= KOSZTOLNYIK, J. ZOLTÁN, „Pelbartus of Temesvar: a Franciscan Preacher and Writer of the Late Middle Ages in Hungary”, în *Vivarium*, 5/1967, p. 100-110.

KOVÁCS (1982)= KOVÁCS, V. SÁNDOR (ed.), *Temesvári Pelbart válogattot irásai*, Budapest, 1982.

KRISCHAN (2005)= KRISCHAN, ALEXANDER (trad. Mihaela Șandor), „Pelbartus de Timișoara” în RUJA, ALEXANDRU (ed.), *Dicționar al scriitorilor din Banat*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2005, p. 579- 581.

MADAS (2004)= MADAS, EDIT (ed.), *Sermones de sancto Ladislao rege Hungariae*, Debrecen, 2004, Universite de Debrecen.

MADAS (2008) = MADAS, EDIT, „Temesvári Pelbárt”, în *Magyar katolikus lexikon*, vol. XIII „Szent-titan”, Szt. István Társ, Budapest, 2008, p. 792-793. Varianta online: <http://lexikon.katolikus.hu/T/Temesv%C3%A1ri.html>.

MADAS (2009)= MADAS, EDIT, „La *Bibliotheca Corviniana* et les corvina „authentiques”” în MAILLARD, JEAN-FRANÇOIS, MONOK, ISTVÁN, NEBBIAI, DONATELLA (eds.), *Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'état moderne*, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2009, p. 35-78.

NAGY (2011)= NAGY, EMŐKE, „Had She Born Ten Daughters, She Would Have Named Them All Mary because of the Kindness of the First Mary- St. Anne in the Sermons of Two Late Medieval Hungarian Preachers”, în LASLOVSKY, JÓZSEF, GECSER OTTÓ et al. (eds.), *Promoting the Saints. Cults and their Contexts from Late Antiquity until the Early Modern Period. Essays in Honor of Gábor Klaniczay for His 60th Birthday*, Central European University Medievalia, 12, Budapest, Central European University, 2011, p. 273- 282

NAGY (2015)= NAGY, EMŐKE, *Narrative and Visual Sources of Saint Anne's Cult in Late Medieval Hungary (14th-16th Centuries) in a Comparative Perspective*, Budapest, 2015 (Teză de doctorat).

SZALÓCZI (1949)= SZALÓCZI, PELBÁRT, „Temesvári Pelbárt”, *Vigilia* 14 (1949), p. 721-727.

SZALÓCZY (1949)= SZALÓCZY, PELBÁRT, „Temesvári Pelbárt”, *Vigilia*, 14(1949): 721- 727.

SZIGETVÁRI (1910)= SZIGETVÁRI, IVÁN, *A Pelbárt névről*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, Budapest, 1910, p. 111- 112.

SZILÁDY (1880)= SZILÁDY, ARON, *Temesvári Pelbárt élete és munkái*, Budapest, 1880.

THIENEMANN (1920)= THIENEMANN, TIVADAR, „Temesvári Pelbárt német kortársai”, *Egytemes Philologiai Közöny* 1920.

TIMÁR (1922)= Timár, Kálmán, „Gesner Konrád, Temesvári Pelbartról”, *Irodalomtörténet a Magyar Irodalomtörténeti Társasági havi folyóirata* 1- 10 (1922), p. 100- 101.

WALDAPFEL (1946)= WALDAPFEL, JOZEF, „A Krakkói Egyetem S a Magyar És Lengyel Szellemi Elet Kapcsolatai a Renaissance Korában”, *Egyetemes philologiai közlöny*, 69 (1946), pp. 27- 46.

WALDAPFEL (1964)= WALDAPFEL, JOZEF, „Le role de l’université de Cracovie dans la culture hongroise”, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae*, 5(1964), pp. 3- 10.